

4. Závěr

Základním problémem při tvorbě předkládaného materiálu byla otázka, **jak definovat venkovský prostor**. Může to být neurbanizované území, složené z jednotlivých sídel, obce venkovského (neměstského) charakteru, venkovské regiony (okresy). Jsou možné i další přístupy. Stručně řečeno je možno zvolit řadu variant od té nejjednodušší (městský prostor představuje pouze Praha a vše ostatní je venkov) až po územně nejpodrobnější, kdy bychom mohli vycházet z charakteristik jednotlivých základních sídelních jednotek (ve městech urbanistických obvodů) a struktury a životního stylu obyvatelstva v nich žijících. V takovém případě bychom však značně ochudili datovou základnu pro statistické vyhodnocení postavení venkovského prostoru a jeho srovnání s prostorem městským. Prakticky jediným zdrojem dat by pak byly výsledky sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které naposledy proběhlo v České republice v roce 2001 a je organizováno pravidelně v desetiletých intervalech.

V zájmu zachování co nejširší datové základny pro hodnocení jsme zvolili jako **základní statistickou jednotku obec**, samozřejmě s tím vědomím, že její území není v naprosté většině případů homogenní. Především na okrajích větších měst jsou území, ve kterých lidé žijí venkovským stylem života. Přesto jsou započtení v rámci celé obce do měst. Naopak existují menší obce, především v okolí velkých měst, ve kterých lidé žijí převážně městským stylem života. Ty ve většině variant započítáváme do venkovského prostoru. Výjimku tvoří 6. varianta, kdy jsme do měst započítali i obce ležící v zázemí krajských měst (jako největších center).

Další možností je rozlišovat **větší regiony** (například okresy) na městské a venkovské, a to podle podílu obyvatelstva v obcích příslušného charakteru. Jedná se o okresy výrazně venkovské (více než 50 % venkovského obyvatelstva), převážně venkovské (37,5 až 50 %), smíšené (25 až 37,5 %), převážně městské (15 až 25 %). Přitom za venkovské obyvatelstvo je považováno obyvatelstvo obcí s hustotou menší než 100 obyvatel na km². Při takovéto klasifikaci vychází v našem kraji jako převážně venkovský pouze okres Teplice s 38,2 % obcí, které splňují výše stanovenou podmínku hustoty obyvatelstva, všechny ostatní okresy patří mezi výrazně venkovské. Nejvyšší podíl „venkovských“ obcí je v okrese Louny (90,0 %) a nejnižší v okrese Ústí nad Labem (65,2 %).

Dále je možno vymezit **oblasti s méně příznivými podmínkami** pro tzv. „udržitelný život“, danými nízkou zalidněností území a velkou vzdáleností od rozvojových center. Pro vymezení území s méně příznivými podmínkami rozvoje je užívána hodnota zalidnění podle obcí do 50 obyvatel na 1 km². Podle tohoto kritéria patří mezi méně zalidněné venkovské obce v Ústeckém kraji celkem 170 obcí, tedy zhruba polovina celkového počtu obcí v kraji, ale žije v nich pouze 71 tis. obyvatel, což představuje necelých 9 % obyvatelstva kraje. Je však potřebné si uvědomit, že hustota zalidnění se počítá na celé katastrální území obce a jeho velikost má v některých případech značný vliv na hodnotu tohoto ukazatele. Proto do této kategorie spadá i město Úštěk s 2 707 obyvateli, které má vzhledem k velké katastrální výměře (7,5 tis. ha) velmi nízkou hustotu zalidnění (36 obyvatel/km²). Na nízké zalidněnosti se především podílejí přírodní podmínky (zastoupení hor, lesnatost). V Ústeckém kraji se méně zalidněné oblasti vyskytují zejména v západní části, tzn. jednak v oblastech s převážně horským charakterem a jednak v oblastech bývalých Sudet, mnohdy poznamenaných nedosídlením po odsunu Němců. V tomto prostoru je hustota zalidnění často menší než 10 obyvatel na 1 km².

V mezikrajském srovnání se však **Ústecký kraj** řadí **hustotou obyvatelstva** (154,3 osob/km²) na 3. nejvyšší příčku (po kraji Moravskoslezském a Jihomoravském). Ústecký kraj je charakteristický značnou nerovnoměrností osídlení, což potvrzuje rozdíl mezi okresem s nejvyšší hustotou obyvatelstva (Ústí nad Labem), kde žije na jednom km² téměř čtyřikrát více obyvatel než v okrese s nejnižší hustotou obyvatelstva, v Lounech. Nejvyšší koncentrace obyvatelstva, související zejména s těžbou nerostných surovin a koncentrací průmyslové výroby, je tedy v okresech Ústí nad Labem, Teplice a Děčín. Naproti tomu nejnižší hustota osídlení, která je historicky spojena se zemědělským využíváním krajiny, se nachází v okresech Louny a Litoměřice.

V předkládaném materiálu jsme vymezili **šest různých variant venkovského prostoru**. Jednalo se jak o vymezení administrativní (obce bez statutu města ve variantě 4 nebo obce, které nejsou sídlem pověřeného obecního úřadu ve variantě 5), tak o vymezení na základě počtu obyvatel a hustoty obyvatelstva v dalších variantách. V poslední variantě jsme zahrnuli do městského prostoru zázemí krajských měst. Toto zázemí jsme vymezili kruhem o předem stanoveném poloměru (podle počtu obyvatel centrálního města), v případě Ústeckého kraje se jednalo o 10 km.

Ústecký kraj je v porovnání s průměrem České republiky **méně venkovský**. Dle jednotlivých variant vymezení žije na venkově 152 až 229 tis. obyvatel, což představuje přibližně 18 až 28 % obyvatel kraje. Podíl venkovského obyvatelstva je tedy zhruba o 5 až 10 procentních bodů nižší než je celostátní průměr. Rozloha takto vymezeného venkova dosahuje 3,6 až 4,2 tis. km², což je v průměru více než 70 % celkové plochy kraje a je o 1,7 až 6,5 procentního bodu nižší než republikový průměr. Z celkového počtu 354 obcí

jich lze 296 až 324 považovat za venkovské. Podíl venkovských obcí se tedy pohybuje mezi 84 až 92 % a je o 0,1 až 6,1 procentního bodu nižší než je podíl venkovských obcí podle příslušných variant v České republice.

Pro **poměření postavení venkovských a městských oblastí** v Ústeckém kraji a v celé České republice s určitou možností charakteristiky vývoje tohoto postavení jsme vybrali statistické ukazatele z několika základních oblastí. Přitom jsme se museli soustředit pouze na ukazatele, jejichž hodnoty jsou známy a relevantní až do úrovně jednotlivých obcí, abychom z nich mohli propočítat charakteristiky jednotlivých variant venkovského a městského prostoru.

V demografické oblasti jsme pro charakteristiku rozdílů venkovských a městských oblastí vybrali pět ukazatelů. Jedná se jednak o ukazatele pohybu obyvatelstva, které jsme vypočetli jako roční průměry za roky 2000 až 2006, abychom vyloučili náhodné vlivy na hodnoty těchto ukazatelů, a jednak o porovnání věkové struktury obyvatelstva k 31. 12. 2006.

V letech 2000 až 2006 se ve všech variantách vymezení venkovského i městského prostoru v kraji projevoval **úbytek obyvatelstva přirozenou měnou**, i když s různou intenzitou. Úbytek obyvatelstva na venkově byl rychlejší než v městském prostoru kraje a ve čtyřech variantách rovněž rychlejší ve srovnání s venkovským prostorem v celé republice. Příznivější výsledek kraje jako celku v porovnání s republikou tak ovlivňuje výrazně pomalejší úbytek obyvatelstva přirozenou měnou v městském prostoru. K tomu je nutno poznamenat, že v průběhu hodnoceného období se vzhledem k nárůstu porodnosti v posledních letech výsledky přirozené měny obyvatelstva v kraji i v celé republice postupně zlepšují a v roce 2006 byl zaznamenán větší počet narozených než zemřelých.

Důležitým ukazatelem demografického vývoje je při v podstatě stále míře úmrtnosti **obecná míra plodnosti**, tedy počet živě narozených dětí na 1 000 žen ve věku 15 – 49 let. Téměř ve všech variantách (s výjimkou varianty č. 3) je obecná míra plodnosti ve venkovském prostoru Ústeckého kraje vyšší než v prostoru městském. Při porovnání s výsledky České republiky vychází v kraji příznivější úroveň porodnosti jak ve venkovském, tak i v městském prostoru, což způsobuje, že nad průměrem ČR zůstává i celý kraj. Rozdíly mezi jednotlivými variantami vymezení venkova nejsou v kraji příliš výrazné.

Druhou významnou složkou vývoje obyvatelstva je výsledek stěhování. V průměru let 2000 až 2006 došlo ve venkovském prostoru Ústeckého kraje k **poměrně výrazným přírůstkům obyvatelstva stěhováním**, (po Středočeském kraji vykazuje druhou nejvyšší intenzitu přírůstku stěhováním). Naopak v městském prostoru byly zaznamenány úbytky obyvatelstva migrací. Tyto tendence se s různou intenzitou potvrzují ve všech krajích České republiky, kdy dochází k procesu tzv. „suburbanizace“, kdy se lidé z větších měst stěhují do okolních obcí za lepšími podmínkami pro život, klidnějším a zdravějším životním prostředím, pohodlnějším bydlením a podobně.

Průměrný věk obyvatel v Ústeckém kraji (39,25 let) je celkově nejnižší v České republice. Ve všech variantách venkovského prostoru je na rozdíl od většiny krajů méně příznivé věkové složení než v městském prostoru, kde žije v kraji jednoznačně nejmladší obyvatelstvo v porovnání s ostatními kraji i průměrem republiky, a to ve všech variantách vymezení městského prostoru.

Dalším ukazatelem věkové struktury obyvatelstva je **index ekonomického zatížení**, který vyjadřuje poměr osob v neaktivním věku k počtu osob ve věku aktivním (15 – 64 let). V Ústeckém kraji jsou celkové výsledky tohoto ukazatele druhé nejnižší, tzn. nejpříznivější, v porovnání s ostatními kraji a výrazně lepší než průměr České republiky. Na rozdíl od většiny krajů (s výjimkou kraje Karlovarského) má 5 variant vymezení venkovského prostoru kraje (bez varianty 5) příznivější složení ekonomicky aktivních a neaktivních obyvatel než v městském prostoru, přesto i tady dosahuje v mezikrajském srovnání jedny ze tří až čtyř nepříznivějších výsledků.

Oblast bydlení je zastoupena dvěma ukazateli bytové výstavby, a to počtem dokončených bytů a jejich průměrnou obytnou plochou. Pro hlubší charakteristiku této oblasti by bylo možno využít výsledky sčítání lidu, které se však naposledy konalo v roce 2001 a další se připravuje na rok 2011. V rámci České republiky byl počet **bytů dokončených** v letech 2000 až 2006 za celý Ústecký kraj výrazně podprůměrný (na 1 000 obyvatel kraje připadlo 8,70 bytu a v ČR 19,58 bytu) a jednoznačně nejhorší byl v porovnání s ostatními kraji. Rozdíly mezi městskými a venkovskými oblastmi jsou mnohem výraznější než za celou republiku. Ve všech variantách venkovského prostoru v kraji je hodnota tohoto ukazatele téměř dvojnásobně vyšší než v městském prostoru. **Průměrná obytná plocha bytů** v kraji se pohybuje nepatrně nad úrovní celorepublikového průměru. Ve venkovském prostoru dosahuje ve všech variantách vyšších hodnot než v městském prostoru, což je zřejmě do určité míry ovlivněno výstavbou převážně rodinných domů s relativně větší obytnou plochou.

V oblasti **trhu práce** musíme vycházet především z výsledků sčítání lidu, protože údaje v ekonomických statistikách jsou běžně zjišťovány výběrovým způsobem s dopočtem z výběrového na základní soubor pomocí matematicko-statistických metod a data na nižších územních úrovních nejsou dostatečně

reprezentativní. **Míra ekonomické aktivity** v Ústeckém kraji (62,61 % k 1. 3. 2001) převyšuje o 1,35 procentního bodu celorepublikovou hodnotu a v mezikrajském srovnání je třetí nejvyšší po kraji Karlovarském a Libereckém. Ve všech variantách venkovském prostoru je nižší počet ekonomicky aktivních na 100 osob starších 15 let než v městském prostoru, rozdíly nejsou příliš významné. Výraznější rozdíly mezi venkovským a městským prostorem byly zaznamenány v **počtu obsazených pracovních míst** na 1 000 zaměstnaných trvale bydlících v obci. Údaje vycházejí z výsledků sčítání lidu 2001, kdy byla zjišťována také dojíždka do zaměstnání. V kraji připadalo na 1 000 zaměstnaných celkem 957 obsazených pracovních míst (tj. o 38 míst méně proti průměru ČR), v mezikrajském srovnání je tato úroveň třetí nejnižší (po kraji Vysočina a Středočeském). Ve všech variantách vymezení venkovského prostoru je počet pracovních míst na tisíc zaměstnaných nižší zhruba o 30 % než v městském prostoru. Maximální hodnota dosažená u varianty 5 souvisí s tím, že jsou zde do městského prostoru zahrnuty pouze obce se sídlem pověřeného obecního úřadu (tj. většinou významná centra dojíždky za práci). Důležitým ukazatelem pro hodnocení venkovského prostoru je **podíl zaměstnaných v zemědělství, lesnictví a rybolovu** na celkovém počtu zaměstnaných. V kraji je podíl zaměstnaných v primárním sektoru (dle SLDB) proti republikovému průměru o 1,36 procentního bodu nižší a v porovnání s ostatními kraji obsazuje čtvrtou nejnižší příčku (nižší zaměstnanost mají jen kraje Karlovarský, Liberecký a Moravskoslezský). Ve všech variantách venkovského prostoru je zaměstnanost v tomto sektoru podstatně vyšší (o 6 až 9 procentních bodů) než v městském prostoru, kde se podílí necelými 2 % na celkového počtu zaměstnaných v kraji.

V oblasti nezaměstnanosti je nejdůležitějším ukazatelem míra nezaměstnanosti. Zvolili jsme dva způsoby jejího výpočtu, a to registrované uchazeče o zaměstnání k 31. 12. 2006 vztažené jednak k ekonomicky aktivním ze SLDB 2001 a jednak k počtu obyvatel ve věku 18 – 64 let. První způsob výpočtu je oficiálně uznávaný, ale výhodou druhého způsobu výpočtu je, že poměruje údaje ze stejného období, což je důležité především v územích s většími změnami v počtu obyvatel přirozenou měnou nebo stěhováním. **Míra nezaměstnanosti** (počítaná z dosažitelných uchazečů) v Ústeckém kraji (14,12 % ke konci roku 2006) je dlouhodobě nejvyšší v porovnání s ostatními kraji. Ve všech variantách vymezení venkova je vyšší nezaměstnanost (14,87 až 15,09) než v městském prostoru (13,78 až 13,96). Při celkovém hodnocení tohoto ukazatele vychází kraj jako relativně homogenní, přesto zdaleka nejvyšší nezaměstnanost je na Mostecku a naopak nejnižší na Litoměřicku. **Podíl uchazečů o zaměstnání celkem na obyvatelstvu ve věku 18 – 64 let** k 31. 12. 2006 (11,40 %) se nacházel o 4,93 procentního bodu nad celorepublikovým průměrem a v mezikrajovém srovnání je opět jednoznačně nejvyšší. Stejně jako v případě míry nezaměstnanosti jsou dosahované hodnoty (ve všech variantách venkova) nejvyšší v republice. Na rozdíl od většiny krajů, kde je ve venkovském prostoru vyšší podíl uchazečů o zaměstnání než v městském prostoru, je v Ústeckém kraji a ještě v kraji Moravskoslezském situace opačná a venkovský prostor se zde vyznačuje příznivějšími podmínkami na trhu práce ve všech variantách vymezení. Na tuto situaci měl do značné míry vliv restrukturalizace průmyslové výroby v městských centrech.

Jako další ukazatel ekonomické sféry jsme zvolili **počet mikropodniků v přepočtu na 1 000 obyvatel ve věku 18 až 64 let**. Dosahovaná hodnota (26 subjektů) v Ústeckém kraji je nejnižší v republice a zároveň stejná jako v kraji Vysočina a v Moravskoslezském kraji. Ve všech variantách venkovského a městského prostoru jsou hodnoty vyrovnané, 23 resp. 27 mikropodniků. V městském prostoru je tento ukazatel vyšší, což je částečně ovlivněno i tím, že podniky jsou evidovány podle svého sídla a nikoliv podle místa skutečné činnosti.

Dalšími ukazateli, kterými zobrazujeme podmínky pro **ekonomickou činnost na venkově**, jsou podíly zemědělské půdy, lesních pozemků a zastavěných a ostatních ploch na celkové výměře. Jedná se samozřejmě o ukazatele pouze nepřímo vypovídající o postavení a produkci těchto odvětví. Podrobněji se budeme zemědělstvím zabývat v letošním roce, a to na základě výsledků strukturálního šetření v zemědělství, které proběhlo v celé republice na podzim roku 2007.

Pro hodnocení oblasti **infrastruktury a životního prostředí** statistické výkaznictví neposkytuje mnoho relevantních podkladů, které by umožňovaly zobrazovat rozdíly mezi venkovem a městem. Také touto oblastí se budeme podrobněji zabývat v letošním roce. V tomto materiálu jsme jako reprezentanty zvolili **podíl obcí vybavených kanalizací napojenou na čistírnu odpadních vod** a několik údajů o občanské vybavenosti, které jsou uvedeny v přílohové tabulce č. 1. Městské prostory jsou většinou plně vybaveny (zkoumáme pouze, zda obec je vybavena či nikoliv, přičemž musí být takto vybavena alespoň jedna část obce). V kraji bylo v roce 2006 vybaveno kanalizací s koncovou ČOV celkem 56,2 % obcí (druhý nejvyšší podíl po Karlovarském kraji), republikový průměr byl překročen o 19,4 procentního bodu. Podíl venkovských obcí takto vybavených dosáhl maximální hodnoty v 5. variantě (52,2 %), nejnižší byl v variantě 2. (48,0 %). V městském prostoru jsou všechny obce takto vybaveny ve variantě 3 (městský prostor tvoří obce nad 1 000 obyvatel kromě obcí do 3 000 obyvatel s hustotou menší než 150 obyvatel/km²) a ve variantě 5 („město“ tvoří obce s pověřeným obecním úřadem).

Při **souhrnném pohledu** na jednotlivé varianty vymezení venkova v Ústeckém kraji je patrné, že od ostatních se **nejvíce liší varianta 5** (obce, které nejsou obcemi s pověřeným obecním úřadem).

V tomto vymezení je (kromě ukazatele o dokončených bytech na tisíc obyvatel a míry ekonomické aktivity) soustředěno nejvíce extrémních hodnot. Další varianty vybočují pouze v některých vybraných ukazatelích podle charakteristik obcí do nich zařazených.

Naproti tomu u některých ukazatelů v kraji jsou dosažené hodnoty jednotlivých variant **vymezení venkovského prostoru** vcelku **vyrovnané** (např. míra nezaměstnanosti, podíl uchazečů o zaměstnání, počet mikropodniků na 1 000 obyvatel, struktura pozemků, podíl obcí s kanalizací napojenou na čistírnu odpadních vod). To ovšem neznamená, že venkovské oblasti v kraji jsou zcela homogenní, zkoumání velikostí těchto rozdílů však nebylo součástí tohoto materiálu. Diference byly naznačeny v publikaci vnitroregionálních rozdílů a z pohledu venkova se jimi budeme podrobněji zabývat v připravované publikaci.

Ze souhrnného vyhodnocení sledovaných ukazatelů vyplývá, že rozdíly **mezi venkovským a městským prostorem** jsou (na rozdíl od ostatních krajů, kde jsou hodnoty zhruba v souladu s průměrem dosahovaným v rámci České republiky) **v Ústeckém kraji značně rozdílné**. Obdobně je tomu ještě v kraji Karlovarském a v některých směrech také ve Středočeském kraji (vliv zázemí Hlavního města Prahy).

V hodnocení **venkovského prostoru s ostatními kraji** dosahuje Ústecký kraj **řady extrémních hodnot**. Ve všech variantách vymezení má nejvyšší míru nezaměstnanosti, nejvyšší podíl uchazečů o zaměstnání na obyvatelstvu ve věku 18 – 64 let a nejnižší počet dokončených bytů v letech 2000 – 2006 na 1 000 obyvatel. Dále vykazuje ve všech variantách druhou nejvyšší intenzitu přírůstku stěhování po Středočeském kraji, druhý nepříznivější poměr mezi ekonomicky aktivní a neaktivní složkou obyvatelstva z pohledu věkové struktury a druhý nejvyšší podíl obcí s kanalizací napojenou na ČOV (oboje rovněž po Karlovarském kraji a ve všech variantách). Téměř ve všech variantách (s výjimkou varianty 5) má kraj ve venkovském prostoru druhý nejvyšší počet obsazených pracovních míst v porovnání s počtem zaměstnaných osob bydlících v kraji (po Karlovarském kraji). Ústecký kraj je rovněž krajem s druhou nepříznivější porodností (po Karlovarském kraji) ve většině variant, s výjimkou varianty 3, kde je počet živě narozených v letech 2000 – 2006 na 1 000 žen ve věku 15 – 49 let dokonce nejvyšší.

Existuje samozřejmě **mnoho dalších možností vymezení venkova** a také další ukazatele, které mohou popisovat rozdíly mezi městským a venkovským prostorem, ale to je již nad rámec předkládaného materiálu a bude se jimi zabývat podrobnější analýza, kterou budeme vydávat v příštím roce. Velmi rádi uvítáme, pokud se odborná i laická veřejnost zapojí do diskuse o variantách i ukazatelích a tím přispěje ke zkvalitnění podkladů pro vyhodnocení rozvoje venkova v našem kraji.